

Broedvogels van de Goilberdingerwaard, een vergelijking tussen de jaren 2000 en 2012

door Jouke Altenburg

Dit artikel beschrijft de broedvogelbevolking van de Goilberdingerwaard . Hoe reageerde de vogelstand op de tweeledige verandering sinds 1999:

- de herinrichting van agrarisch gebied naar waterberging c.q. natuur- en recreatiegebied ;
- de overgang van agrarisch productiebeheer naar jaarrond begrazing met Galloway-runderen, aangevuld met periodiek mechanisch klepelen van opschietende wilgen en braamopslag.

Voor een verdere beschrijving van de ligging, de inrichting en het beheer in het verleden wordt verwezen naar het artikel van Rob van de Haterd, in het uiterwaarden-nummer Hak-al 2012 nr. 4. In dit nummer staat ook de samenvatting van dit artikel.

Kaart 1: Het onderzoeksgebied in de Goilberdingerwaard (bron: www.sovon.nl).

Het gebied waar de broedvogels zijn geïnventreerd is beperkt tot de grote waterpartij met de karakteristieke zaagtandstructuur en het omliggende kruidenrijke grasland met ruigte. De geïnventreerde oppervlakte bedraagt 35,9 hectare. Werk aan het Spoel , de hoogstamboomgaard en de kastanjabomenrij, die het inundatiekanaal van de Lek naar Fort Everdingen begeleidt, maken er géén deel van uit.

Veldwerkmethode en analyse-aanpak

Uit de periode vóór de herinrichting (1999) heeft de NVWC geen systematisch verzamelde, vlakdekkende broedvogelgegevens beschikbaar. In 2000 zijn de territoriale broedvogels door Gerben Mensink met de BMP-A methode (van Dijk, 2004) gekarteerd. In 2012 is een iets beperkter aantal soorten geïnventariseerd volgens de BMP-B methode. Voor het vaststellen van (betrekkelijke) algemene maar relatief 'verscholen' levende broedvogels als wilde eend, krakeend, waterhoen en meerkoet zouden de tellers in 2012 namelijk alle dicht begroeide 'landtongen' hebben moeten betreden. Om verstoring (o.a. van de gevoelige visdiefkolonie) te voorkomen is daarvan afgezien.

De visdiefkolonie wordt sinds 2004 jaarlijks geteld volgens de Sovonrichtlijnen voor kolonievogeltellingen.

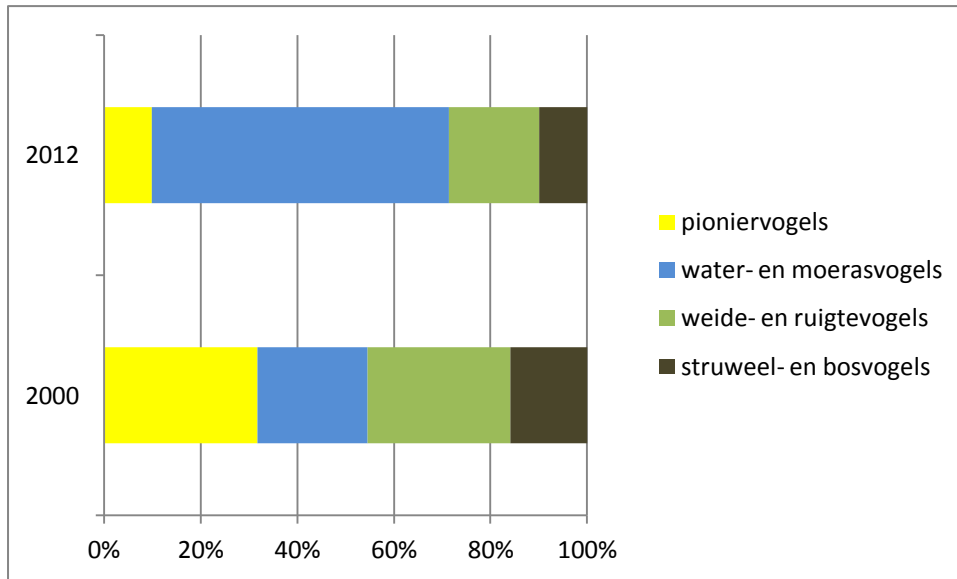
De telgegevens van 2000 zijn volgens de toenmalige richtlijnen (van Dijk *et al.* 1996) handmatig omgezet in territoria. De telresultaten van 2012 zijn met het Sovonprogramma 'autocluster' omgezet in territoria.

Van Turnhout *et al.* (2007) gebruikten vier soortgroepen voor een *landelijke* analyse van de effecten van natuurontwikkeling in uiterwaarden op broedvogels: pioniervogels, water- en moerasvogels, weide- en ruigtevogels en struweel- en bosvogels. Dezelfde werkwijze is gevolgd voor de beide tellingen van de Goilberdingenwaard. In de grafieken en besprekingen worden alleen soorten gepresenteerd waar in beide onderzoeksjaren naar gezocht is en waarvan tenminste één territorium in één van beide onderzoeksjaren is vastgesteld. Op deze wijze worden de onderzoeksresultaten van beide jaren vergelijkbaar gemaakt.

Leeswijzer

In de navolgende paragrafen worden achtereenvolgens de telresultaten, de Rode Lijstsoorten en de trends voor elk van de vier onderscheiden soortgroepen besproken. De trends worden geïllustreerd aan de hand van enkele voorbeeldsoorten, die voorzien zijn van een kijktip. Die kijktips zijn wel onder voorbehoud, gezien de onzekerheid over het toekomstig beheer door Het Geldersch Landschap, dat in januari 2013 het uiterwaardenbeheer overneemt van de gemeente Culemborg. Het artikel besluit met aanbevelingen en een conclusie.

De telresultaten

Grafiek 1: De procentuele verdeling van het aantal territoria over de vier soortgroepen in 2000 en 2012.

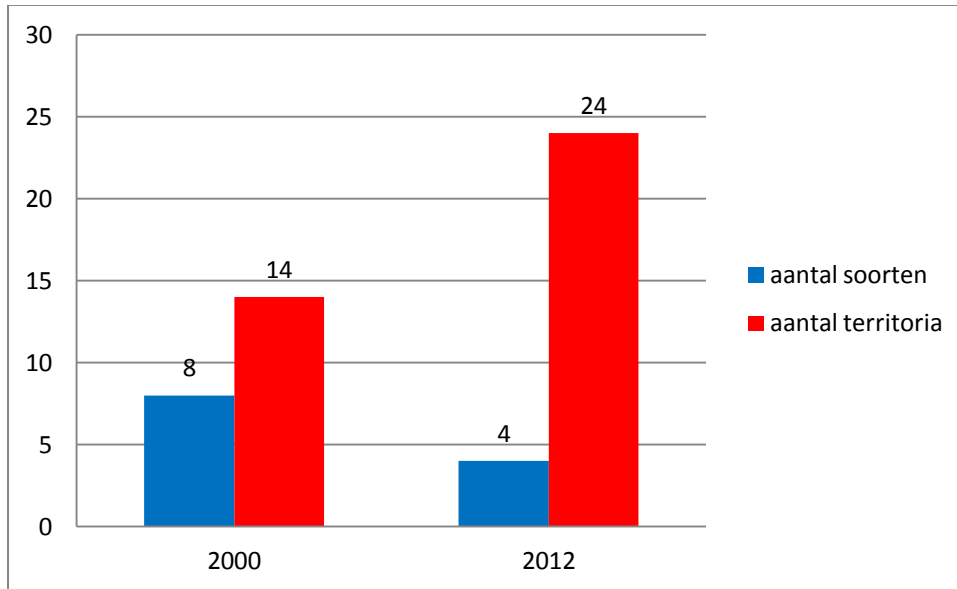
In 2000 zijn 69 territoria van 33 soorten geteld. In 2012 zijn 201 territoria van tenminste 30 broedvogelsoorten vastgesteld. Daarnaast waren in elk geval nog vier soorten present (wilde eend, kraakeend, meerkoet en waterhoen) maar van deze soorten zijn geen territoria vastgesteld. Kijkend naar de verdeling over de vier soortgroepen nam de Goilberdingerwaard vooral in belang toe voor water- en moerasvogels. Dat betrof met name de ganzen: 102 territoria in 2012 tegen twee territoria in 2000. Die ontwikkeling is nog sterker dan in grafiek 1 staat weergegeven. In 2012 zijn vier watervogelsoorten immers niet geteld.

Het relatieve belang van het gebied voor weidevogelsoorten zoals Kievit, patrijs en grutto is afgenomen. Opvallend is dat de scholekster het wel goed doet (zes territoria in 2012). Ruigtesoorten als bosrietzanger, putter en kneu maakten een positieve ontwikkeling door. Logisch, gezien de het achterwege blijven van bemesting, de verruiging en opslag van braam, wilgen en meidoorn. Het relatieve aandeel struweel- en bosvogels neemt zelfs af. Dat eerste oorzaak daarvoor is de enorme toename van het aantal ganzen. Verder wordt de natuurlijke doorgroei (successie) van kruiden, via ruigte naar zachthoutoibos eens in de drie à vier jaar wordt teruggezet door het klepelen van de ruigte en struikopslag. Dit is grootschalig gebeurd in november 2012.

De gedetailleerde telgegevens zijn opgenomen in tabel 1, aan het slot van dit artikel.

Rode Lijstsoorten

De Rode Lijst van Nederlandse broedvogels laat zien welke soorten zijn verdwenen en welke soorten in Nederland (sterk) zijn achteruitgegaan of zeldzaam zijn. Deze lijst wordt ongeveer eens in de tien jaar vastgesteld door het Ministerie van EL&I. De huidige Rode Lijst (van Beusekom *et al.* 2004) stamt uit 2004. Deze uitgave zit dus aan het eind van zijn looptijd. Rode Lijsten hebben geen juridische status, maar worden vaak gebruikt als indicator voor het formuleren en evalueren van beleid en beheer.

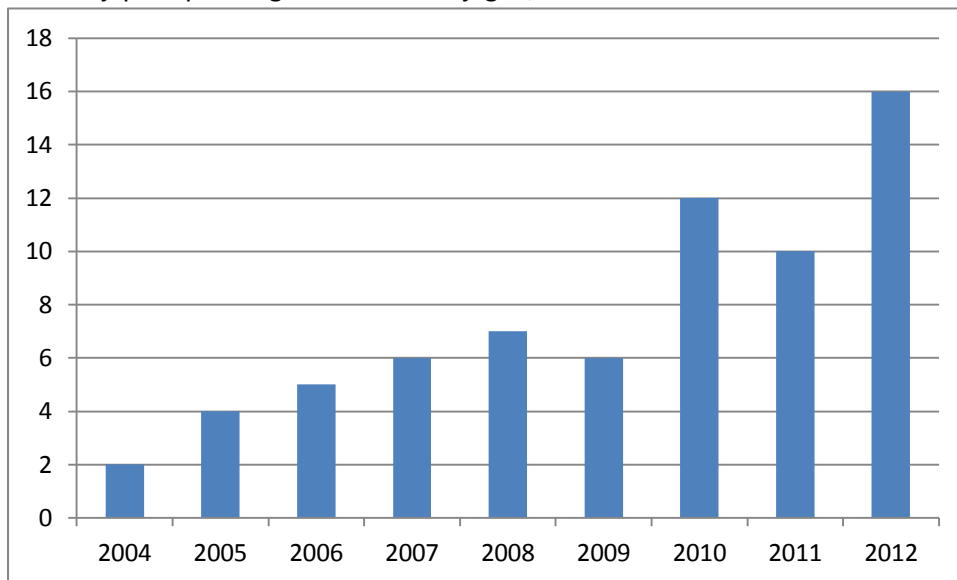
Grafiek 2: De aantallen Rode Lijstsoorten en territoria 2000 en 2012.

Het aantal Rode lijstsoorten dat in de Goilberdingerwaard voorkomt is in de afgelopen twaalf jaar gehalveerd. Het aantal territoria van Rode Lijstsoorten is daarentegen toegenomen. Deze stijging komt vrijwel volledig op het conto van de visdief (zestien) en de kneu (vijf). Koekoek (twee) en tureluur (één territorium) completeren het geheel voor 2012. Niet meer aangetroffen Rode Lijstsoorten zijn graspieper, gele kwikstaart, patrijs en ringmus. De gele kwikstaart broedde in 2011 nog in de waard (eigen observatie). De patrijs is in 2012 niet in de kruidenrijke en relatief rustige Goilberdingerwaard aangetroffen, maar wel in de naastgelegen, niet-onderzochte westelijke Barsemwaard (eigen observatie). De ringmus is in 2012 wel gezien bij de knotwilgen die de boomgaard omringen, maar niet geteld. Achteraf bleek dat in 2000 deze knotwilgrij mogelijk wel bij het onderzoek is betrokken. De Rode Lijstsoorten grutto en slobend broedden in 2003 in de Goilberdingerwaard (NVWC-archief, ongepubliceerd), maar zijn in 2012 niet aangetroffen.

Visdief

Deze prachtige stern leeft van kleine visjes. In mei en juni kun je hun spectaculaire baltsvluchten tot in de verre omgeving van de kolonie bewonderen. De kolonie is gevestigd op een kale bunker in het midden van de Goilberdingerwaard. De broedparen brengen ook voldoende jongen groot, wat lang niet overal in Nederland het geval is. Zo werden in 2009 bij een steekproef in de grootste Nederlandse broedkolonie, het eiland 'de Kreupel' in het IJsselmeer, slechts 40 à 50 jongen op ongeveer 1000 paren gevonden (van der Winden *et al.*, 2009). Op 24 juni 2011 werden in de Goilberdingerwaard acht jongen geteld op tien broedparen. Dit gemiddelde van 0,8 jong per paar ligt iets boven de vervangingsfactor, die de visdief nodig heeft. De visdiefkolonie in de Goilberdingerwaard heeft waarschijnlijk geprofiteerd van de natuurontwikkeling in de naastgelegen Everdingerwaard.

Kijktip: in het broedseizoen kun je bij de vispassage van het sluis- en stuwencomplex Hagestein vanaf het uitkijkpunt prachtig visdieven zien jagen, zonder ze te verstoren.

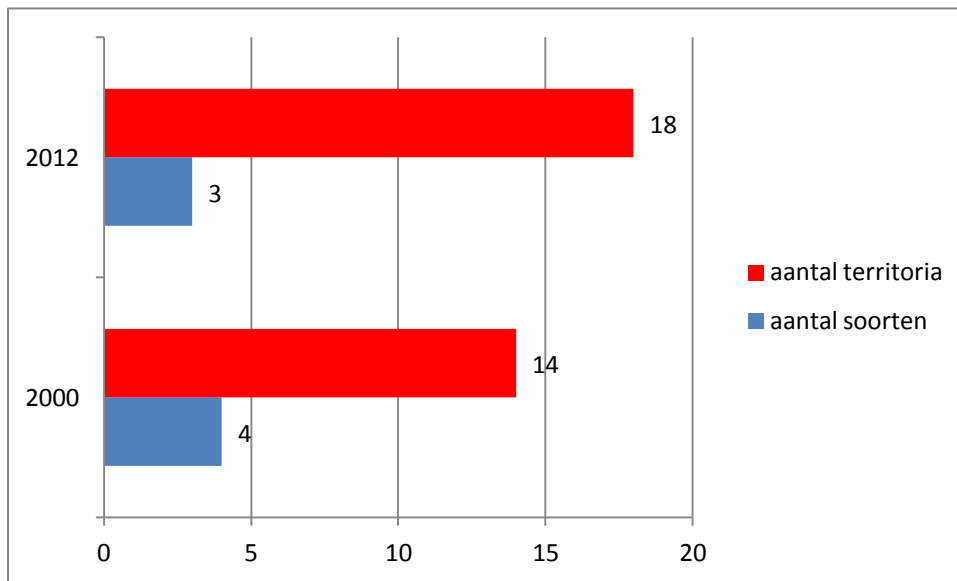
Grafiek 3: Ontwikkeling van het aantal broedparen van de visdief tussen 2004 en 2012.

Kneut

Kneutjes zijn fraaie, rood gekleurde zangertjes, die in open gebieden met ruige begroeiing, struikgewas en kruiden leven. Ze nemen genoeg met enkele struiken om in te broeden. Kneutjes eten zaden en knoppen van planten, waaronder distels. Het aantal territoria nam toe van twee (2000) naar vijf (2012).

Kijktip: vanaf de Goilberdingerdijk kun je in het broedseizoen ter hoogte van de (voormalige) HAB aan de overzijde van de strang vrijwel altijd kneutjes zien. Soms zitten ze ook op het schrikdraad, onderaan de dijk. Let goed op in de buurt van braambosjes.

Pioniervogels

Grafiek 4: De aantallen pioniervogels in 2000 en 2012

Direct na de dijkverzwaring en herinrichting (1999) lag de grond vrijwel braak. Hier werd in 2000 snel op ingespeeld door pioniersoorten als kluut, kleine plevier, bergeend en visdief. Deze vogelsoorten hebben een optimum, dat maar enkele jaren na herinrichting ligt. Daarna raakt de bodem dusdanig begroeid dat de pioniervogels een andere stek moeten zoeken. Normaliter zou je verwachten dat het aantal pionierterritoria in 2012 veel lager zou liggen dan in 2000. Maar er is zelfs een stijging te zien. Die komt voor rekening van de visdiefkolonie, die groeide van één naar zestien paren, dankzij één kale bunker midden in de waterpartij (veilige broedplek) en goed foerageergebied in de nabijheid.

Kleine plevier

De kleine plevier broedt in de buurt van water op zanderige of kiezelachtige gronden. Het is een oogjagende (water-)insecteneter, maar ook spinnen en andere ongewervelde dieren gaan er grif in. (www.vogelbescherming.nl). De kleine plevier profiteert landelijk sterk van natuurontwikkeling in de uiterwaarden. Het optimum voor de kleine plevier ligt op zes jaar na de start van de natuurontwikkeling (van Turnhout *et al.* 2007). Dat levert tijdelijk 33% tot 100% meer broedparen in deze gebieden op. In 2003 werden door de NVWC zes territoriale kleine plevieren geteld (de Boer *et al.* 2004). In 2012 zijn in de volledig begroeide Goilberdingerwaard geen kleine plevieren meer aangetroffen. Langs de Zoete Rijkswateren kwamen in 2010 in totaal zo'n 230-305 paren tot broeden. De landelijke populatie wordt geraamd op 750 – 1100 paren (Boele *et al.* 2012).

Kijktip: Everdingerwaard, op slikkige strandjes is de kleine plevier in de zomermaanden te zien. Soms foeragerend in de lagunes van de Baarsemwaard, vooral bij lagere Lekwaterstanden (meer slikg gebied).

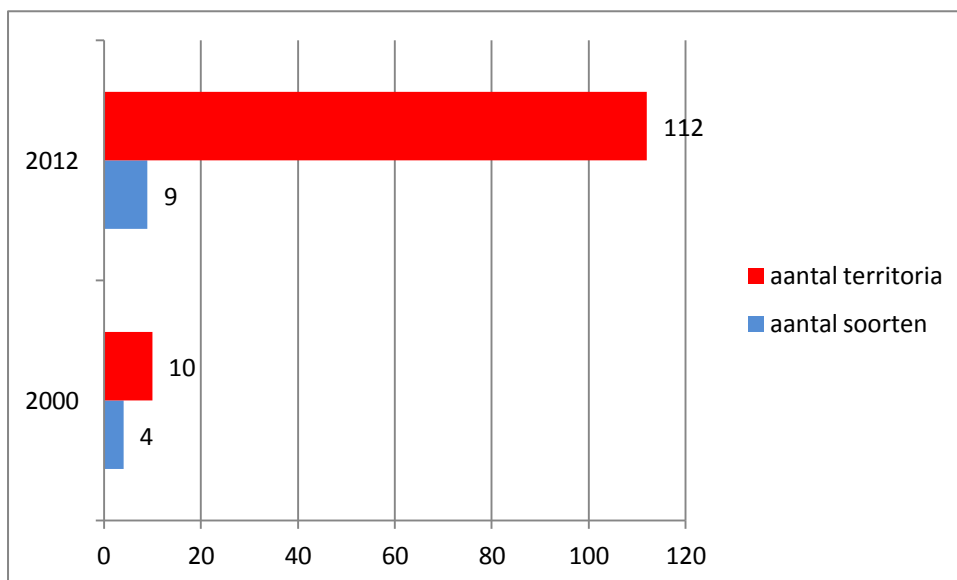
Kluut

De kluut is een prachtige steltloper met fantastisch baltsgedrag (Altenburg, 2010). Je waant je elk voorjaar weer aan de kust wanneer je deze vogel aantreft. Het is opvallend dat deze superpionier na twaalf jaar nog steeds in de Goilberdingerwaard broedt, op de veilige, kale visdiefbunker. Weliswaar met één enkel paar, maar toch. Het paar foerageert vaak in de lagune van de westelijke Baarsemwaard, bij de kiezelige slikplaat of in de lagune bij het standbeeld (eigen observatie). Het voedsel bestaat uit kleine kreeftachtigen, insecten en wormen. Deze prooien worden op de tast gezocht. Met snelle maaibewegingen wordt de snavel als een zeis door de bovenste laag van het slik bewogen, de beide snavelhelften een stukje uit elkaar. Voelt de kluut daar iets tussen komen, dan sluit hij zijn snavel en de prooi is gevangen. Op deze manier kan de kluut ook voedsel zoeken in troebel water (www.vogelbescherming.nl).

Kluten profiteren de eerste jaren na herinrichting van de kans, die natuurontwikkeling in de uiterwaarden hen biedt. Daarna moeten frequent inundaties optreden, die nieuwe pioniersituaties scheppen. Alleen dan kunnen kluten zich handhaven in de uiterwaarden. De flinke golven van de beroepsscheepvaart zorgen in de beide lagunes van de Baarsemwaard op kleine schaal voor een vergelijkbaar proces (belangrijk foerageergebied). Het is de vraag of dat voldoende is voor de kluut om zich als broedvogel in het werkgebied te handhaven.

Kijktip: Everdingerwaard. De kluten broeden sinds 2008 in dit gebied.

Water- en moerasvogels

Grafiek 5: De aantallen water- en moerasvogels in 2000 en 2012.

Nogal wat water- en moerasvogels profiteren van natuurontwikkeling in de uiterwaarden. Kuif-, slob- en krakeend doen het er beter dan in agrarisch beheerde uiterwaarden. Dat geldt ook voor de grauwe gans. Er is wel sprake van optimumeffecten : na een jaar of zes nemen de aantallen weer

geleidelijk af. Meerkoet en kleine karekiet nemen in natuurontwikkelingsuiterwaarden sterker af dan in regulier beheerde uiterwaarden (van Turnhout *et al.* 2007).

Deze landelijke ontwikkelingen zien we deels terug in onze Goilberdingerwaardinventarisaties. De kuifeend is afgenomen, krakeend bleef gelijk en de slobbeend ontbreekt in 2012. Voor de ganzen geldt ook het genoemde optimum-effect (zie ook hieronder).

Bij de water- en moerasvogels hoort ook de rietgors. Het aantal rietgorzen is in 2012 (6 territoria) verdubbeld ten opzichte van 2000 (3 territoria).

Ganzen

Ganzen zijn, net als runderen, grazers, die eraan bijdragen dat een terrein zijn open karakter behoudt. Ten zuiden van de Goilberdingerdijk is op een vliegafstand van ca. 500 meter zeer productief grasland te vinden, met hoge eiwitgehalten. De bunkers in het water en grote lengte aan oeverranden vormen een optimale broedlocaties. Deze sterke verweving van natuur- en cultuurland zorgt er voor dat voedsel niet langer de populatiegroei beperkt (Voslamber *et al.* 2007). De beschikbare oppervlakte opgroei habitat bepaalt de jongen productie en daarmee het totale aantal broedparen van populaties. Met voortschrijdende vegetatiesuccessie wordt een gebied ongeschikter voor ganzen. Wanneer niet beheerd (begraasd, gemaaid, geklepeld - auteur) wordt, verandert een gebied in bos en wordt het permanent ongeschikt voor ganzen (van der Jeugd *et al.* 2006).

Ganzen vinden in de Goilberdingerwaard een veilige broedplek: een grote lengte aan beschutte oeverranden, water onder handbereik om met net uitgekomen kuikens naartoe te vluchten. In 2000 broedden slechts twee paar kolganzen in de waard (NVWC-archief). In 2012 zijn 102 territoriale ganzenparen van vijf soorten vastgesteld: brand-, nijl-, grauwe, Canadese en soepgans. Volgens het NVWC archief (ongepubliceerd) broedden in 2003 zes paar brandganzen in de Goilberdingerwaard. In 2012 is die populatie gegroeid naar zeventig broedparen. Ze broeden voornamelijk op de bunkers. Een deel van de brandganspopulatie schermde de broedende dieren in 2012 luid roepend af van langslopende wandelaars (eigen observatie). De brandganzenpopulatie in de Goilberdingerwaard is één van de weinige in het binnenland. Grote broedkolonies van zo'n duizend paren zijn o.a. aanwezig langs het Haringvliet (www.sovon.nl). Ook de Canadese en nijlganzen maken gebruik van de bunkers als broedlocatie.

De grauwe gans is met 22 broedparen (2012) eveneens goed vertegenwoordigd. Deze ganzensoort broedt vooral in de (riet-)oevers aan de zuidzijde van de waterpartij.

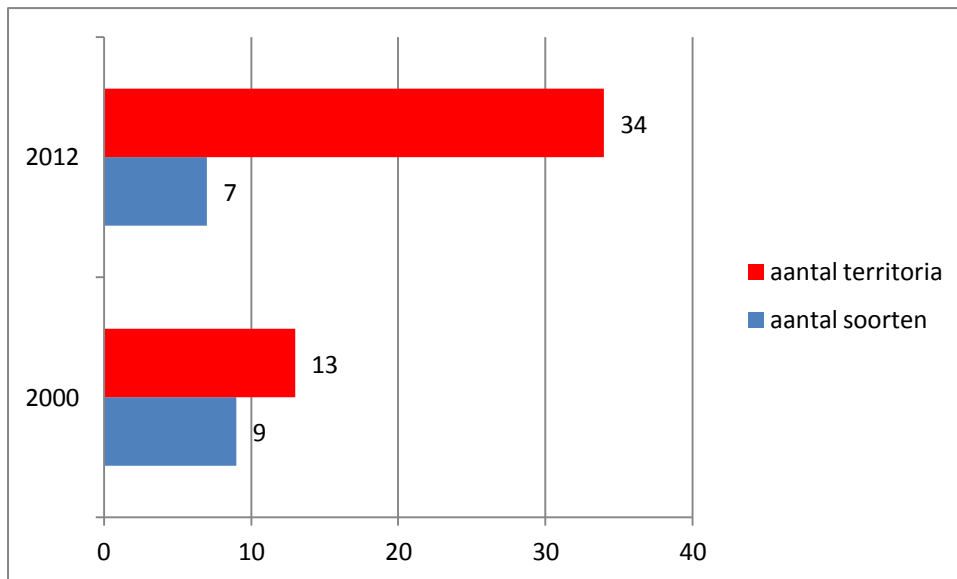
Kijktip: zomerdijk tussen Werk aan het Spoel en de Goilberdingerwaard. Tussen beide strangen in de Baarsemwaard.

Rietgors

De rietgors is een makkelijk herkenbare zangvogel. Het mannetje heeft een mooie zwarte kop en keel in combinatie met een witte halsband. Vanuit een riettop of struik klinkt in het broedseizoen een groot deel van de dag het kenmerkende 'Sriep sriep sriep'. Landelijk doet de rietgors het goed, met een jaarlijkse toename van enkele procenten in de laatste tien jaar (www.sovon.nl). In vergelijking met 2000 is het aantal rietgorzparen in 2012 in de Goilberdingerwaard verdubbeld van drie naar zes.

Kijktip: de toegang naar de Baarsemwaard ter hoogte van het monument. Loop richting de Lek en speur de rietpartijen aan beide zijden van het pad af.

Weide- en ruigtevogels

Grafiek 6: De aantallen weide- en ruigtevogels in 2000 en 2012.

Weidevogels als tureluur, veldleeuwerik, graspieper, scholekster en gele kwikstaart doen het landelijk slecht in regulier agrarisch beheerde uiterwaarden. In natuurontwikkelsuiterwaarden doen deze soorten het doorgaans minder slecht (tureluur) dan wel beter (veldleeuwerik, graspieper). Deze positievere trends zijn overigens onvoldoende om de achteruitgang van de landelijke populaties van deze soorten te keren. De bosrietzanger doet het significant beter in natuurontwikkelsuiterwaarden dan in agrarisch beheerde uiterwaarden (van Turnhout *et al.*, 2007).

Het landelijk beeld zien we maar deels terug in onze inventarisatiegegevens. Bij de weidevogels gaven Kievit (zes naar één) en tureluur (drie naar één) afnemende aantallen territoria te zien. In 2003 heeft één gruttapaar in de waard gebroed (NVWC archief, ongepubliceerd). Alleen de scholekster doet het opvallend goed (zie hieronder). De veldleeuwerik is noch in 2000 noch in 2012 aangetroffen. De graspieper had in 2000 drie territoria en in 2012 géén.

Het beeld van de ruigtevogels past beter in het landelijke beeld. De putter ging van één naar drie territoria, kneu van twee naar vijf territoria en bosrietzanger van nul naar zeventien territoria.

Scholekster

De scholekster ofwel bonte piet, is een opvallende forse steltloper met zijn rode snavel, dito poten en zwart-witte verenpak. In het voor- en najaar verzamelen ze zich in zogenaamde 'sozen': groepen die gezamenlijk rusten en foerageren. In het rivierengebied zit zo'n soos vaak op de kribben.

De scholekster staat (nog) niet op de Rode Lijst, maar de populatie gaat al jaren achteruit. Dat viel decennialang niet op, omdat scholeksters wel 40 jaar oud kunnen worden. De populatie is 'vergrijsd'. De jongenproductie is tegenwoordig in veel gebieden te laag, wat samen lijkt te hangen met intensivering van de landbouw (vervroegd maaien, toename verdroging en misschien mestinjectie). Daarnaast is nest- en kuikenpredatie een bijkomend probleem geworden.

Scholeksterparen moeten 0,35 jong per jaar grootbrengen om de stand op peil te houden. Nederland is van groot belang voor de scholekster: zo'n 30% van de wereldpopulatie broedt in Nederland en een groot deel overwintert in onze kustgebieden en op de wadden (Ens *et al.* 2011).

In dit landelijk perspectief is de toename van vier (2000) naar zes (2012) broedparen in de Goilberdingerwaard opmerkelijk te noemen. Twee scholeksterparen hebben in 2012 op bunkers gebroed. Op vijf mei werd een alarmerend paar met drie jongen gezien op de meest noordwestelijke bunker. Een ander paar broedde op de visdiefbunker. Op de rustige landtongen broedden drie paren. Op 18 mei werd één van de paren gezien met twee halfwas jongen.

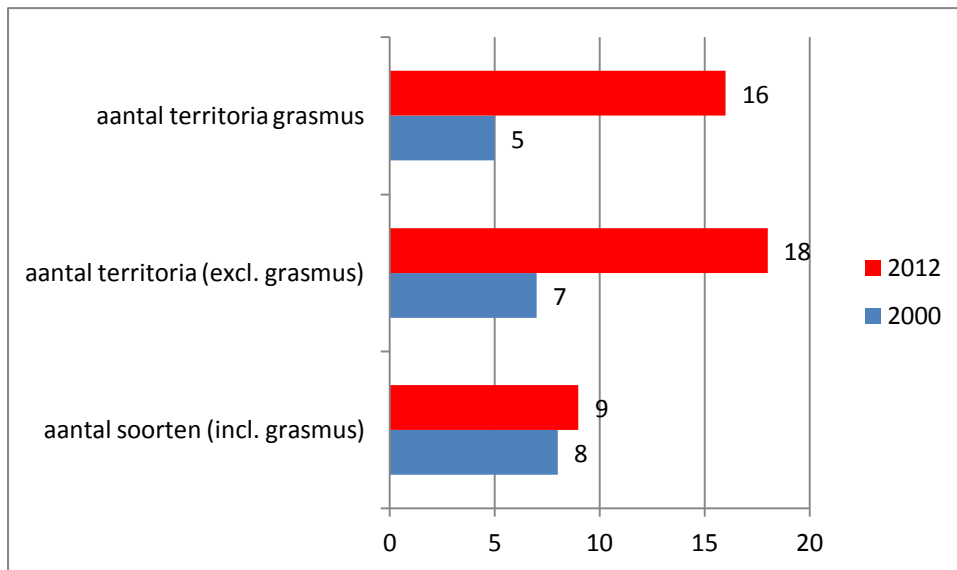
Kijktip: speur in maart/april en augustus/september de kribben ten noorden van de Lek af; daar heb je de grootste kans om een soos te ontdekken.

Kievit

De lucht kan er op mooie dagen in het voorjaar van vervuld zijn: 'Tjoewiet', de kreet van de kievit die zijn eigen naam lijkt te roepen. De spectaculaire buitelandse capriolen, het elegante pak en de opvallende kuif geven de kievit een gracieus voorkomen. Kieviten broedden oorspronkelijk vooral op grassteppen in gematigd Europa en Azië. Het is één van de weinige vogelsoorten die lang stand heeft kunnen houden op akkers en weilanden in Nederland. Maar ook de kievitstand gaat sinds 1990 jaarlijks met enkele procenten achteruit (www.sovon.nl). De kievit doet het landelijk in natuurontwikkelingsuiterwaarden slechter dan in regulier agrarisch beheerde uiterwaarden. In de Goilberdingerwaard broedden in 2000 zes paren; in 2012 nog maar één. Een treffende illustratie van het landelijk beeld.

Kijktip: speur in het broedseizoen binnendijks de maïsakkers ten westen van de woonwijk Parijsch af, vanaf het Kokmeewpad.

Struweel- en bosvogels

Grafiek 7: Aantal struweel- en bosvogel in 2000 en 2012. Om de grote invloed van de grasmus op de territoriatotalen weer te geven staan de resultaten van deze soort apart weergegeven.

De meeste soorten struweel- en bosvogels zitten landelijk in de lift. Denk aan holenduif, boomkruiper, zwartkop en pimpelmees. Dat komt door de toename van de oppervlakte en ouderdom van struweel en bosopslag, ook in Laag-Nederland. Maar er zijn ook struweel- en bossoorten die afnemen; bijvoorbeeld de Afrikagangers koekoek, zomertortel en braamsluiper (van Turnhout *et al.* 2007). Die achteruitgang geldt niet voor de grasmus, die in de westelijke Sahel overwintert. Vanaf 1990 neemt de soort jaarlijks met enkele procenten significant toe (www.sovon.nl).

De grafiek van de struweel- en bosvogels in de Goilberdingerwaard wordt gedomineerd door de grasmus. In 2000 werden vijf en in 2012 zestien grasmusterritoria vastgesteld (zie hieronder). Het aantal struweel- en bosvogelsoorten is verder nauwelijks toegenomen in de Goilberdingerwaard. Door het eerder genoemde klepelen van wilgen en meidoornopslag komen echte struwelen in de Goilberdingerwaard namelijk niet blijvend tot ontwikkeling. In 2012 was behoorlijk wat opslag aanwezig, met name op de landtongen. Dat zien we onder meer terug in tien territoria van de fitis. In november 2012 is vrijwel alle houtopslag weggeklepeld.

Opvallend is dat in 2000 bosuil en ekster werden vastgesteld. Deze soorten hebben (oude) bomen nodig als broedlocatie en die staan niet in de Goilberdingerwaard. Nadere bestudering – achteraf – van de veldkaart mét luchtfoto-ondergrond leerde dat de knotbomenrij om de boomgaard waarschijnlijk meegenomen is bij de toenmalige telling. Op de in 2012 gebruikte zwart-wit veldkaart was dit niet te zien.

Grasmus

De grasmus lijkt geen opvallende vogel, behalve als je hem goed in oog krijgt. Grijs petje, witte keel, een roodbruine rug en rozebruine borst. Het mannetje heeft een markante, krassende zang.

Grasmussen zijn 'pioniers' onder de zangvogels. Ze zijn te vinden op plekken waar velden met ruigtekruiden de overhand hebben. Meidoorns en braamstruweel zijn een belangrijke schuil- en broedplek voor de grasmus. Ondanks zijn naam is de grasmus niet nauw verwant aan de huismus (www.vogelbescherming.nl).

In andere natuurontwikkelingsgebieden langs de grote rivieren neemt de grasmus sterk toe tussen het vierde en negende jaar na de natuurontwikkeling, om vanaf het 10^e jaar af te nemen (van Turnhout *et al.* 2007). Door het klepelen blijft de Goilberdingerwaard – tot nu toe - in een gunstig successiestadium voor de grasmus.

Kijktip: speur in het broedseizoen de meidoorns aan de westzijde van het spoordijktaalud in de Baarsemwaard af.

Vier overwegingen en aanbevelingen voor inrichting en beheer

Het Geldersch Landschap neemt met ingang van 1 januari 2013 het beheer (en toezicht) op de westelijke uiterwaarden over. De bijzondere natuurkwaliteiten, de grote waardering daarvoor en anderzijds de grote (potentiële) druk van de vele dagelijkse bezoekers vragen om een gedegen voorbereiding. Het bezoek aan de uiterwaarden zal de komende jaren waarschijnlijk nog toenemen door de recente ontwikkeling van Werk aan het Spoel tot recreatieve voorziening met een landelijke uitstraling.

Het is prima wanneer veel mensen genieten van kwaliteitsvolle uiterwaardennatuur, vooropgesteld dat die natuur er zo min mogelijk onder lijdt. Een beheerplan met een helder zoneringsconcept, dat gestoeld is op een visie met ecologische uitgangspunten en dito doelstellingen, goede communicatie, toezicht en handhaving vormen belangrijke taken voor Het Geldersch Landschap als nieuwe beheerder.

1. Houd vast aan zonerings- en handhaaf die

Om zowel de natuurbelangen als recreatieve belangen te dienen zijn de Baarsem- en Goilberdingenwaard in 2002 gezoned in betredings- en rustgebieden met verschillende regimes voor het uitlaten van honden. De uiterwaarden worden veel gebruikt door Culemborgers om hun hond uit te laten. Onderzoek leert het volgende. "Honden kunnen een sterk verstoring effect hebben op met name broedende vogels. Ook buiten het broedseizoen kunnen honden echter een oorzaak van ernstige verstoring zijn." (Krijgsveld *et al.* 2008).

Naar verluidt wil Het Geldersch Landschap het gebied verder verkavelen met rasters. Daaraan zou ook een ecologisch onderbouwingsplan aan ten grondslag moeten liggen. Mede in het licht van het toenemende bezoek aan Werk aan het Spoel zou de toegankelijkheid van de Goilberdingenwaard niet verder vergroot moeten worden.

Zonder goede inrichting, communicatie, toezicht en handhaving wordt met zonerings- en handhaaf die snel de hand gelicht, is frequent in het verleden gebleken. Natuurbelangen delven dan het onderspit.

2. Bestrijd wilgenopslag 'natuurlijk'

De wilgenopslag wordt tot nu toe de kop in gedrukt door eens in de paar jaar te klepelen, waarbij de vegetatie wordt stukgeslagen. De zware machines verdichten de bodem en zorgen voor veel snel opneembare voedingsstoffen, die een impuls geven aan brandnetels en distels. Ook braambosjes, zeer waardevol voor onder meer kneu en vlinders enz., worden geklepeld. Bij het terugzetten van braam zou een gedeelte van de braambosjes moeten blijven staan.

Het verdient aanbeveling om houtopslag op natuurlijker wijze tegen te gaan door. Dat kan door meer met variabele aantallen runderen te begrazen, al dan niet in combinatie met het inscharen van paarden, waarbij de ecologische doelstellingen leidend zijn voor de begrazingsdruk. De Goilberdingenwaard maakt per slot van rekening deel uit van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS).

3. Houd de bunkers frequent vrij van begroeiing

Het merendeel van de bunkers in de Goilberdingerwaard raakt binnen enkele jaren begroeid met o.a. wilgen. Het is wenselijk wanneer deze begroeiing frequent wordt verwijderd. De grazers komen immers niet bij de bunkers, die in het water liggen. Zo blijven deze een goede broedplek voor pioniersoorten.

Dat is extra van belang omdat het waterpeil in de Lek sterk gereguleerd is en er weinig inundaties plaatsvinden. Alleen in 2001, 2002, de winter van 2003 en het vroege voorjaar van 2011 liepen de uiterwaarden onder. Inundaties zetten de vegetatie-ontwikkeling terug en zorgen voor variatie in broedplekken en foeragemogelijkheden.

4. Zorg voor voorspelbaar bezoekersgedrag bij de visdiefkolonie

Visdieven zijn erg verstoringgevoelig op broed-, slaap- en rustplaatsen. Verstoring door recreanten kan een doorslaggevende factor zijn, die een locatie ongeschikt voor broeden kan maken. Ook het broedsucces kan er door worden beïnvloed. Onderzoek wijst uit dat rond visdiefkolonies een bufferzone aangehouden zou moeten worden (Krijgsveld *et al.*, 2008).

Zeker wanneer ze jongen hebben vliegen de visdieven in de Goilberdingerwaard op een afstand van ca. 200 meter potentiële predatoren (menselijke bezoekers) alarmerend tegemoet. In de jongentijd worden ook duikvluchten naar de bezoekers ondernomen (eigen observaties). De jongen worden dan alleen gelaten, met alle risico's van dien. Het Waterliniep pad loopt op ca. 120 meter afstand van de visdiefkolonie over de zomerdijk. Vanuit de kolonie gezien werden wandelaars tot en met 2012 grotendeels aan het zicht onttrokken door een pad-begeleidende meidoornbossage. Deze is in november 2012 compleet geklepeld.

Het is voor de visdiefkolonie van groot belang dat de bezoekers 'voorspelbaar' gedrag vertonen, zeker op een dergelijke korte afstand van de kolonie. Loslopende honden doen dat niet en zijn dus uit den boze.

Conclusie en oproep

Inhoudelijk kan worden geconcludeerd dat de aantalsgegevens in de Goilberdingerwaard deels overeenkomen met de landelijke trends. Maar ze wijken er ook deels van af vanwege het beheer, waardoor de ganzen, grasmussen en bosrietzangers zich in grote aantallen kunnen handhaven. Ook de kleine omvang van de steekproef, waarbij het missen van één of twee soorten al behoorlijke verschuivingen veroorzaakt, speelt vast een rol.

De Goilberdingerwaard vormt in combinatie met Baarsemwaard, Steenwaard (noordzijde Lek) en Everdingerwaard niet alleen een goede waterberging in tijden van hoge rivierwaterstanden. Het is sinds 1999 ook een prachtig natuur- en recreatiegebied geworden, met een grote rijkdom in soorten en aantallen. De natuurdoelstellingen moeras, vochtig en nat grasland en stroomdalgrasland, die voor de Goilberdingerwaard en Baarsemwaard zijn benoemd in het project Nadere Uitwerking Rivierengebied (Feddes, 2012), zijn in de afgelopen twaalf jaar gerealiseerd. Het gebied heeft een eigen karakter, dat niet te vergelijken is met de agrarisch beheerde Lazaruswaard en Redichemse waard. De biodiversiteit in de Baarsem- en Goilberdingerwaard is groot, mede dankzij het gevoerde beheer van jaarrondbegrazing en de zonering qua betreding voor mensen en honden. Het gebied wordt hoog gewaardeerd door veel Culemborgers en andere bezoekers.

Het is te hopen dat Het Geldersch Landschap, als nieuwe beheerder, oog heeft voor deze verworvenheden en goed gebruik zal maken van de kennis, die binnen de NVWC aanwezig is.

Dankwoord

De gemeente Culemborg wordt bedankt voor het geven van toestemming om het afgesloten terreindeel te mogen betreden. De broedvogelinventarisatie in 2000 is uitgevoerd door Gerben Mensink. Berry Lucas, Ingrid Hille Ris Lambers, Dirk van Opheusden en Jouke Altenburg telden de broedvogels in 2012. De visdiefkolonie wordt sinds enkele jaren geteld door Jouke Altenburg. Theo Boudewijn, Camiel Heunks, Berry Lucas en Margreet de Nie leverden waardevol commentaar op een eerdere versie van dit artikel.

Tabel 1

Totaal aantal vastgestelde broedvogelterritoria in de Goilberdingerwaard, in 2000 en 2012.

n.g. = niet geteld p.=present maar geen aantal vastgesteld

Trendanalyse: in *beide* onderzoeksjaren is gericht naar de soort gezocht en in tenminste één onderzoekjaar is tenminste één territorium aangetroffen.

Soort	2000	2012	Rode Lijst soort	Trendanalyse
Pioniervogels				
kleine plevier	6			x
bergeend	5	1		x
kluut	2	1		x
visdief	1	16	X	x
Water- en moerasvogels				
blauwborst		2		x
waterhoen	1	p.		
kuifeend	4	2		x
knobbelzwaan		1		x
fuut	1			x
meerkoet	4	p.		
kleine karekiet		1		x
rietgors	3	6		x
krakeend	1	p.		
wilde eend	3	p.		
nijlgans		2		x
grauwe gans		22		x
kolgans	2			x
Canadese gans		7		x
brandgans		70		x
soepgans		1		x
Weide- en ruigtevogels				
gele kwikstaart	1		X	x
tureluur	3	1	X	x
patrijs	1		X	x
scholekster	4	6		x
kneu	2	5	X	x
kievit	6	1		x
graspieper	2		X	x
ringmus	3	p.	X	x
bosrietzanger		17		x
witte kwikstaart		1		x
putter	1	3		x

Struweel- en bosvogels				
koekoek	1	2	X	x
tuinfluter		1		x
grasmus	5	16		x
koolmees	1	n.g.		
tjiftjaf	1			x
fitis		10		x
zwartkop	1	1		x
vink		1		x
winterkoning	1	1		x
heggenmus	1	2		x
ekster	1			x
bosuil	1			x

Bronvermelding

Altenburg J.F. (2010)

Ballet aan de Lek

Hak-al 2010 nr. 3, p. 8 – p. 14

Natuur- en Vogelwacht Culemborg e.o.

van Beusekom R., P. Huijgen, F. Hustings, K. de Pater, J. Thissen (2004)

Rode Lijst van de Nederlandse broedvogels

Vogelbescherming Nederland en Sovon Vogelonderzoek Nederland

Tirion Uitgevers B.V. , Baarn

Boele A., Van Bruggen J., van Dijk A.J., Hustings F., Vergeer J.W., Ballering L. & Plate C.L. 2012

Broedvogels van Nederland 2010

Sovon rapport 2012/01

Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen

de Boer E.J.F., W. van Gijsel, S.M. van Veen (2004)

Beheerplan Goilberdingerwaard en Baarsemwaard, periode 2004-2015

Gemeente Culemborg

Bureau Waardenburg – rapport 03-049

van Dijk A.J. (2004 / 1996)

Handleiding Broedvogel Monitoring Project (Broedvogelinventarisatie in proefvlakken).

Sovon Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen

Ens B.J., Aarts B., Hallmann C., Oosterbeek K., Sierdsema H., Slaterus R., Troost G., van Turnhout C., Wiersma P. & van Winden E. (2011)

Scholeksters in de knel: onderzoek naar de oorzaken van de dramatische achteruitgang van de Scholekster in Nederland.

SOVON-onderzoeksrapport 2011/13

SOVON Vogelonderzoek Nederland, Nijmegen.

Feddes Y. (2012)

Met de stroom mee, de landschappelijke betekenis van NURG-projecten (deel 2)

<http://www.collegevanrijksadviseurs.nl/over-cra/publicaties-en-adviezen/publicatie/nieuws/met-de-stroom-mee>

van der Jeugd H.P., B. Voslamber, C. van Turnhout, H. Sierdsema, N. Feige, J. Nienhuis en K. Koffijberg (2006)

Overzomerende ganzen in Nederland: grenzen aan de groei?

Sovon-onderzoeksrapport 2006/02

Sovon Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen

Krijgsveld K.K., R.R. Smits, J. van der Winden (2008)

Verstoringsgevoeligheid van vogels

Update literatuurstudie naar de reacties van vogels op recreatie

Bureau Waardenburg, rapport 08-173

van Turnhout C., M. van der Weide, G. Kurstjens en R. Leuven (2007)
Natuurontwikkeling in de rivieruiterwaarden, hoe reageren broedvogels?
De Levende Natuur – jaargang 108 – nummer 2 (p. 52-57)

Voslamber B., H. van der Jeugd en K. Koffijberg (2007)
Aantallen, trends en verspreiding van overzomerende ganzen in Nederland
Limosa 80, p. 1-17

van der Winden J., S. Dirksen, M.J.M. Poot (2009)
Laag broedsucces visdieven op de Kreupel in 2009
Bureau Waardenburg, rapport 09-202

Gepresenteerde trendontwikkelingen zijn afkomstig van www.sovon.nl

Voor de soortbeschrijvingen is geput uit informatie van www.vogelbescherming.nl